

ВАСИЛЬ СТЕФАНИК І ПОЛІТИКА

Для Василя Стефаника політика не була головною сферою зацікавлень. Був у самому центрі віденської політики, але відіграв там радше роль авторитету серед видатніших від нього депутатів. Політика була іншим його життям, може навіть тлом іншого життя, завдяки якому він розвивав свою прекрасну літературну творчість.

Ключові слова: Політика, літературна творчість, селяни.

Для Василия Стефаника политика не была главной сферой его интересов. Был в самом центре венской политики, но играл там скорее роль авторитета среди более выдающихся депутатов. Политика была другой его жизнью, даже фоном другой жизни, благодаря которой он развивал свое прекрасное литературное творчество.

Ключевые слова: Политика, литературное творчество, крестьяне.

For Vasyl Stefanyk, politics were not his main area of interest. He was at the centre of Viennese politics, but played the role of an authority among more talented deputies. Politics were his other life, maybe even the background of his other life, thanks to which he developed his excellent literary works.

Key words: Politics, literary works, peasants.

Важко уявити видатного українського письменника як політика, але я свідомо вирішив співставити цю постать і політику. Насправді Василь Стефаник брав участь у політичних акціях, належав до політичної партії з виразно уточненими ідейними поглядами, входив до складу Віденського парламенту, але виглядає на те, що політика, хоча він дозрівав разом з ескалацією галицького політичного життя, для якого було характерним напруження націоналістичних тенденцій, був присутній у політиці – вона була іншим його життям, може навіть тлом того іншого життя, завдяки якому він розвивав свою чудову літературну творчість. Тло не завжди залишається другим планом, часто вирішує про напрям дії, імплікує оцінку одиниці і є могутнім резервуаром традиції, вразливості і саме творчого потенціалу.

Я зверну увагу на декілька умовних питань, що пов'язують Стефаника з політикою. Це питання, які пов'язані з його суспільним походженням і конфліктною польсько-українською ситуацією у Галичині, що ускладнювалася.

Головним питанням була освіта, боротьба про ширший доступ до освіти для української молоді. Щоправда, сам Стефаник не мав серйозних фінансових проблем, коли навчався,

адже його батько належав до багатших господарів. Але питання доступу сільських дітей до середніх шкіл, особливо класичних гімназій, зароджувала величезні фінансові труднощі у межах всієї Галичини. Ставала ця справа суспільним, національним і врешті політичним питанням – повільно зароджувалася необхідність вирішувати її у законодавчих установах, у Галицькому крайовому сеймі і Віденському парламенті. Саме потреба боротьби за освіту, якої Стефаник був свідком, коли його виключили з гімназії у Коломиї, була однією з найважливіших, що сформували його політичні погляди і ввели до політики.

Стефаник охоче включався до дій, що вели до введення корисних юридичних регулювань, що полегшували навчання сільських дітей у громадських школах, особливо середніх. Віддзеркаленням тих очікувань були сеймові заяви, що подавали українські депутати у Львівський сейм. Стефаник не був депутатом до Львівського сейму, отже наведу приклад заяви Тита Заячківського від 15 січня 1896 року про полегшення відвідування середніх шкіл, після введення обов'язкової форми, для незаможних учнів. Місячне утримання учня зросло до 100 злотих. Українські політики побоювалися зме-

нення і так невеликої кількості учнів сільського походження у гімназіях, при чому Зажківський не наголошував на національному питанні, тільки суспільному, а цим самим теж діяв в інтересах і польської молоді [8, с. 221-222; 9, с. 232-239]. Невдовзі, однак, у добу націоналізму, що наростав на зламі XIX і XX століть, суспільні питання були інтегральною частиною національних рухів і сільські справи, які досі розглядалися як спільні, польські і українські, поділили обидва народи, і Стефаник міцно став на ґрунті українського національного руху.

Він був солідарним із селянами, що страйкували під час відомих страйків на Поділлі 1902 року. Подільська шляхта на той час впевнена у своїй позиції, відчула загрозу і вектор своєї політики повернула у бік національної демократії. Одним з найенергійніших пропагандистів цього напрямку був Тадеуш Ценський. Цей напрям підтримала частина латинського кліру на чолі з вірменським архієпископом Юзефом Теодоровичем [1, с. 20-21]. Поширення освіти серед селян порушувало суспільну перевагу шляхти. Саме той суспільний контекст на початку XX століття, був так насправді політичним контекстом, тому, що шляхта робилася все більше польською, а селянин – все більше українським.

Ситуація, у якій опинилися селяни, потягнула за собою необхідність оцінки політичної реальності і механізмів, що регулюють політичне життя в Галичині. Тут вирішальним питанням було збільшення кількості українських представників у Галицькому крайовому сеймі. Почалася безцеремонна виборча боротьба, щедра на адміністративне зловживання з побиттями і зі смертельними випадками включно. В австрійській пресі поняття «*галицькі вибори*» набрало специфічного негативного забарвлення. Я наведу приклад хоча б сеймових виборів 1908 року. Стефаник взяв активну участь як у виборчій кампанії, так і у дискусіях про перебіг та наслідки. Він свою увагу зосередив на участі селян у цій кампанії, на виборчих зловживаннях, у результаті яких виборчий результат показував правдиві очікування сільських виборців. Стефаник радше чинив опір несправедливості, ніж пропонував конкретне політичне вирішення справи. Радше оголював несправедливість, ніж боровся з нею. Відкликався на

акції адміністративної влади проти політично настроєного селянства і цілих сіл, наприклад, на Тернопільщині дійшло до сутичок між військовим відділенням і селянами з села Чернигів, де вбито кількох селян [7, с. 193-194]. Смертельні випадки особливо підтверджували переконання про несправедливість і необхідність дальшої боротьби. Масштаби конфлікту стали помітними особливо після того, як 12 квітня 1908 року, українським студентом Мирославом Січинським був убитий намісник Галичини Андрій Потоцький, що було наслідком жорстокої виборчої кампанії. Найголоснішою була справа, коли 6 лютого 1908 року, жандарми закололи господаря села Коропці, що у Буцацькому повіті, Марка Каганця.

Найвиразнішим виявом політичного життя Василя Стефаника був його мандат до Нижньої палати Віденського парламенту. Може бути і так, що бурхливі події у селі під час кривавої виборчої кампанії на початку 1908 року, схилили його до активності на виборчих зборах, до рішення увійти до парламенту. Увійшов на місце Володимира Охримовича, який здав мандат [2; 7, с. 141]. І відразу був свідком і учасником гострих парламентських дискусій. Після вбивства намісника Потоцького, 30 квітня почалася літня сесія Віденського парламенту, а 20 травня почалася дискусія над польсько-українським спором, що мала назву «*руська дебата*» [4].

Віденський парламент був законодавчим стержнем, в якому можна було критикувати галицькі події. Кількість мандатів у Нижній палаті, під час окремих каденцій, була різною, однак ніколи не відповідала принципам пропорційності по відношенню до кількості мешканців. Українці старалися про зміну виборчого права, щоб ту некорисну для них пропорцію повернути у зворотній бік. Перешкодою було не тільки польсько-українське суперництво, тому що серйозні організаційні проблеми народжували також невирішені внутрішньоукраїнські справи. Повільно проходила поляризація партійного українського життя, але насамперед надалі згубні наслідки мав поділ на формування національне (народовці) і москвофільське, що далі утримувався. Ця остання тенденція, у формі радянофільства, уже після I Світової війни, стосува-

лася теж Стефаника, як і багатьох інших видатних постатей літературного і політичного життя (навіть першого президента України – Михайла Грушевського).

У виборах до Віденського парламенту 1907 року, українці кількістю мандатів розгромили москвофілів – на 28 мандатів здобули 27. Вибори відбулися на основі нового виборчого положення, що давало право голосувати повнолітнім громадянам, що змобілізувало до мітингів і створювало більше шансів на введення більшої кількості власних депутатів до парламенту. Тому 1907 рік і наступний 1908 відкрили нову епоху у боротьбі українців за їхні права у Галичині. Мобілізація наступила також і на польському боці, в основному у середовищі ендеків і подоляків, метою яких було утримати status quo в суспільних і політичних відносинах Галичини.

Стефаник входив до Віденського парламенту в момент найбільшого похваллення сподівань українського суспільства і швидкого загострення ходу подій у польсько-українських відносинах. Величезне значення мало також питання Наддніпрянської України. Зміни в Росії після революції 1905 року, політична відлига і похваллення національного руху, що помітним було в культурно-освітніх установах, письменництві і часописменництві в українській мові, зміцнило ідею національної єдності з двох боків австрійсько-російського кордону. Зміни в Росії впливали також на зміцнення контактів з українською елітою над Дніпром, що сталося на багатьох площинах. У випадку Стефаника вершиною була літературна площина, але доповнювала вона дуже добре його галицький політичний досвід, що дозволило йому набратися більшої впевненості в оцінці відношення Відня до українського питання.

Союз подоляків з ендеками ґрунтовно вплинув на польсько-українські відносини у Галичині. Ендеція, у якій головну роль відігравав варшавський осередок, відкрила курс на співпрацю з Росією. У Галичині це відобразилося зміцненням критики на адресу українських народовців та підтримкою їхніх ідейних і політичних суперників, тобто москвофільського табору. Замість договірних тенденцій, а саме бажання дійти компромісу у відносинах з українцями, це означало б дальші поступки українським вимогам, верх

взяло намагання зміцнити проросійський табір серед русинів. Була це спроба розіграти українське питання незалежно від віденської політики, а навіть проти неї. Результатом цих дій було надзвичайне загострення польсько-українських відносин. Подоляки зрозуміли, що земля захиталася у них під ногами, відреагували значною мірою імпульсивно і були переконані, що це єдина дорога, щоб утримати володіння у ситуації, коли демографічно були меншістю в оточеній стихії українського селянства, все більше свідомого своїх політичних прав. Поширення активності українського села сприяло ростові позиції Української радикальної партії, з-під крила якої Стефаник увійшов до Віденського парламенту.

Одночасно у Галицькому сеймі прийнято закон, який обмежував можливості розвитку української мови. У лютому 1907 року схвалено розширення компетенцій Шкільної крайової ради в ситуації, коли українці віддавна очікували поділу цієї установи на українську і польську, щоб створити краще поле для розвитку народного шкільництва у селах і містечках, у яких переважно жили українські селяни і селяно-міщани. Подібно було у вчительських семінаріях, в яких вимоги створення цих семінарій, відхилено. Нарешті 13 березня 1907 року після бурхливої дебати, у якій руські депутати захищали вїттів і селян з руських сіл, введено закон депутата Абрагамовича що накидав обов'язкове вживання польської мови автономічною владою*. Це означало введення польської мови як державної у громадському та урядовому просторі [10, с. 1065-1113]. Напрямок колонізаційних дій був очевидним. Подільська шляхта робила це у повному переконанні, що результатом буде затримання українського радикалізму, особливо селянського, але наслідок цих дій був зворотнім – наступала ще більша радикалізація настроїв у суспільстві. Стефаник помітив ці зміни і сам брав участь у політичній мобілізації селян.

Строк повноважень парламенту 1907-1911 (цісар розпустив депутатську палату

* Після голосування у другому читанні українські депутати покинули залу, а більшість проголосувала за закон у третьому читанні без зачитування.

30 березня 1911 р.) виявився періодом, в якому зросла роль українських парламентних представників. Зовнішньою ознакою цього був вибір Юліана Романчука на віцепрезидента Депутатської палати – першого українця на цій посаді у Віденському парламенті. Однак, важливішими були конкретні результати у сфері права і посад в адміністрації. Український клуб добився того, що звільнили з посад кількох старостів, які під час виборів використовували своє службове становище проти українських кандидатів. Вибороли також введення полегшення отримання перепусток на жнива для жовнірів-селян. У сфері освіти добивалися, в основному, однак безуспішно, Українського університету у Львові [3].

Внаслідок виборів 19 червня 1911 р. українські політики прийняли принцип, що треба продовжувати парламентську діяльність згідно з доцьогочасним напрямом. Виборча кампанія знову набрала вигляду польсько-української боротьби і була оточена виборчими зловживаннями. Василь Стефаник увійшов до австрійського парламенту разом з доктором Львом Бачинським, доктором Миколою Лаходинським, доктором Кирилом Триловським та Павлом Лавруком [5, с. 574]. Усі вони увійшли до Українського парламентського об'єднання з депутатами Української народно-демократичної партії (К. Левицький, Ю. Романчук і інші). Як український депутат 19 липня 1911 року Стефаник підписав державно-юридичну заяву, в якій відкликаючись на історичне право Угорської корони до земель Галицького і Волинського князівств, що проголошено 1772 року, як основу приєднання до монархії Габсбургів (до її угорської частини), українці вимагали від'єднати Східну Галичину від Освенцімського та Заторського князівств, та Великого

краківського князівства і поєднати з Буковиною. У заяві піддано критиці віденській уряд за «позбавлення можливості розвитку і параліч сил» українського народу тим, що «толерується свавілля галицької адміністрації». У заяві було вказано на те, що очікування, пов'язане з утворенням національно-територіальної автономії, для галицьких українців безпосередньо пов'язане із монархією [5, с. 578-579]. У цій заяві віддзеркалювалися традиції української політики з 1848 р., засновані на вимогах поділу Галичини на польську і українську частини, але були теж наслідком польсько-українських відносин, що весь час погіршувалися.

Початок війни схилив українських політиків до конкретніших консолідаційних дій. З ідеєю створити об'єднану міжпартійну організацію виступив Михайло Павлик – лідер радикальної партії. 1 серпня 1914 р. оголошено створення у Львові Головної Української ради (далі – ГУР). Її метою було створити українську незалежну державу з території, відібраної у Росії [6, с. 317]. З радикальної партії до ГУР увійшло четверо політиків: Михайло Павлик, Кирило Триловський, Микола Балицький, Микола Лаходинський – не було серед них Стефаника, який традиційно тримався далеко від усіх езекутивних колективів.

Чим була політика для Василя Стефаника? Напевне не була першорядною сферою його зацікавленнь. Увійшов до політики, доцінював її значення у боротьбі за підвищення життєвих умов нижчих суспільних шарів і розвиток національної культури, але була вона узбіччям його особистої активності. Він був у самому центрі віденської політики, але відіграв там радше роль авторитету серед видатніших від нього практиків української політики.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Демкович-Добрянський М. Потоцький і Бобжинський. Цісарські намісники Галичини 1903-1913. – Рим, 1987.
2. «Дїло». – 1 квітня 1911.
3. «Дїло». – 5 квітня 1911.
4. «Дїло». – номери після 30 квітня 1908 р.
5. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914. – Львів, 1926.
6. Расевич В. Діяльність українських організацій у Відні під час першої світової війни // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1999. – Випуск 34.
7. Сухий О. Між Сходом і Заходом. Нариси історії XIX – початку XX ст. – Львів, 1999.

8. Stenograficzne sprawozdania z posiedzeń Sejmu Krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem, Lwów, 8 засідання від 15 січня 1896 р.
9. Stenograficzne sprawozdania z posiedzeń Sejmu Krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem, Lwów, 9 засідання від 17 січня 1896 р.
10. Stenograficzne sprawozdania z posiedzeń Sejmu Krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem, Lwów, 18 засідання від 13 березня 1907 р.

РЕЦЕНЗЕНТИ: *д.і.н., професор Г. В. Боряк; д.і.н., професор Ю. В. Котляр*

© Jaroslaw Moklak, 2011

Стаття надійшла до редколегії 28.10.2011